

ӘОЖ 325.1(4-13)

Ж.Қ. Идрышева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Халықаралық қатынастар факультеті, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: idryshevaz@mail.ru

Энергетикалық қауіпсіздік анықтамасы мәселесі

Бұл мақалада энергетикалық қауіпсіздіктің анықтамасы мәселесі қарастырылған. Энергетикалық қауіпсіздік анықтамасы мәселесіне қатысты түрлі авторлардың еңбектері, бірқатар мемлекеттердің және түрлі халықаралық ұйымдардың құжаттарындағы анықтамалар келтірілді. Энергетикалық қауіпсіздік әлемдік саясаттағы маңызды мәселелердің біріне айналды, алайда ұғымының жалпы танылған тұрақты анықтамасы жоқ. Энергетикалық қауіпсіздік анықтамасындағы айырмашылықтар, бірінші кезекте, тараптар мүдделеріндегі өзгешеліктерімен байланысты. Бір мемлекет экспорттаушы болса, екіншісі – импорттаушы, яғни олардың мүдделері де әр түрлі. Мұнайды жеткізуші өнім бағасының жоғары болуын қаласа, тұтынушы төмен болуын қалайды. Энергетикалық қауіпсіздіктің ортақ анықтамасына келу әлі де мүмкін болмаса да, тараптар арасында ортақ қағидалардың бар екендігін байқауға болады. Ең бастысы, энергетикалық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің маңызды құрамдас бір бөлігі болып табылады. Ал энергетикалық қауіпсіздікті әлемдік деңгейде орнату үшін барлық тараптар ымыраға келуі тиіс.

Түйін сөздер: энергетика, энергетикалық қауіпсіздік, энергетикалық қауіпсіздіктің анықтамасы, импорттаушы-мемлекеттер, экспорттаушы-мемлекеттер, ұлттық қауіпсіздік

Ж.К.Идрышева

Проблема определения энергетической безопасности

В данной статье рассмотрена проблема определения энергетической безопасности. Энергетическая безопасность стала одной из важнейших проблем мировой политики, однако у понятия «энергетическая безопасность» отсутствует общепринятое универсальное определение. В связи с этим, рассмотрены работы различных авторов, законодательные акты ряд государств и международных организаций в данной области. Расхождения в определении энергетической безопасности, в первую очередь, связаны с расхождениями в интересах сторон. Одно государство является экспортером, а другое – импортером, следовательно, и интересы у них разные. Поставщик нефти заинтересован в высоких ценах на свою продукцию, тогда как потребитель желает низкую стоимость. Хотя на сегодняшний день не представляется возможности прийти к общему определению, можно заметить некоторые схожие интересы сторон в этом вопросе. Главное, что энергетическая безопасность является незаменимой составляющей национальной безопасности. Чтобы установить энергетическую безопасность на мировом уровне, стороны должны идти на компромисс.

Ключевые слова: энергетика, энергетическая безопасность, определение энергетической безопасности, страны-импортеры, страны-экспортеры, национальная безопасность.

Zh.K. Idrysheva

The problem of definition of energy security

This article is about the problem of definition of energy security. Energy security has become one of the leading issues in the world today, however the concept of "energy security" has no standard definition. In this regard, the article considers opinions of various authors in this field, definitions of energy security given in the documents of some states and international organizations. Divergences in definition of energy security are connected with differences in the interests of the parties. One state is the exporter, and another – the importer, therefore, their interests are different. The supplier of oil is interested in the high prices of the production while the consumer wishes low prices. Even though it's impossible now to find out the general definition, there are some similarities in the interests of the parties in this question. One thing is clear, energy security is one of the most important components of national security. And the parties have to reach a compromise to establish energy security in the world.

Key words: energetics, energy security, definition of energy security, the importers, the exporters, national security.

Энергетика геосаясаттың бір санаты болып табылады және бүгінгі таңда энергетикалық ресурстар мемлекет экономикасының алдыңғы қатарын иеленеді. Әрбір мемлекеттің өндірістік күштерінің даму деңгейі белгілі бір дәрежеде энергетикалық ресурстарды тұтыну көлемімен анықталады. Әлемдегі маңызды кендердің 70%-дан астамы энергия көздеріне жататындығы энергетикалық ресурстардың маңызды рөлге ие екендігін көрсетеді.

XXI ғасырдың басында әлемдік энергетика құрылымында оң өзгерістер белең алды. Энергетикалық ынтымақтастықты екіжақты және көпжақты бағытта дамыту әлемдік экономикалық державалардың саясатының бөлінбес бөлігіне айналды. Қазіргі таңда көптеген жобалар құрылып, келіссөздер қабылдануда, сонымен қатар әлем елдері арасында қуат көздерінің кең көлемдегі сауда айналымы жүзеге асырылып жатыр.

Ғаламдық дәрежедегі мәселелерді зерттеу жұмыстарында «энергетикалық қауіпсіздік», «энергетикалық тұрақтылық» және «энергетикалық әлем үлгісі» сынды терминдер көптеп кездеседі. Бұл терминдер елдегі энергетикалық ресурстардың жетіспеушілігін жою, сонымен қатар энергетикалық қуат көздеріне қол жетпеушілік немесе сапасыз шикізат көздерін тұтыну қаупін білдіреді.

Халықаралық энергетикалық агенттіктің (бұдан әрі – ХЭА) пайымдауы бойынша, 2020 жылға дейін органикалық отын энергия өндірісінің негізгі көзі болады және мұнайдың үлесі азайғанмен, ол әлемдік энергетикалық тепе-теңдікте өзінің көшбасшылық бағытын сақтап қалады [1].

Өзара тәуелділік күшейіп жатқан әлемде энергетикалық қауіпсіздік, көбінесе, мемлекеттердің екіжақты болсын, көпжақты болсын негізде бір-бірімен қатынастарын қалайша орнататынына байланысты. Осылайша, энергетикалық қауіпсіздік алдағы жылдары әлемдік саясаттағы маңызды мәселелердің біріне айналды.

Энергетикалық қауіпсіздік мәселесінің өзектілігі оның жан-жақты зерттелуін қажет етеді. Бұл тұрғыдан, бірінші кезекте, оның теориялық аспектілеріне ерекше назар аудару қажет. Алайда энергетикалық қауіпсіздікті тұжырымдық тұрғыдан зерттеу бірқатар қиыншылықтарды тудыруда: біріншіден, «энергетикалық қауіпсіздік» ұғымының жалпытанылған тұрақты

анықтамасы жоқ; ал екіншіден, оған қоса уақыт өте келе оның мағынасы да өзгереді екен. Ұғымның өткен ғасырда қалыптасқан мағынасы бүгінгі таңдағы мағынасымен сай келмейді. Ал түрлі құжаттар мен зерттеу жұмыстарындағы ұғымның жүздеген анықтамалары заманға сай толықтыруларды қажет етеді.

«Энергетикалық қауіпсіздік» ұғымының белгілі бір ортақ анықтамасының болмауы мемлекеттердің тарапынан бассыздық әрекеттердің орын алуына соғады. Яғни ресурстар үшін күрес саяси-дипломатиялық және бірлескен әдістермен ғана емес, күш қолдану арқылы да жүзеге асуда. Мәселен, АҚШ-ның 2003 ж. наурызда басталған Ирактағы соғыс науқаны Вашингтонның мұнай кен орындарына бекіну себебімен де ұйымдастырылғаны белгілі. Әлемдегі мұнай қорының көлемі бойынша үшінші орынды иеленетін Иракқа өз бақылауын орнату вице-президент Р. Чейни құрған американдық энергетикалық стратегияның орталық элементі еді. Яғни Вашингтон қауіпсіздікті қамтамасыз ету сылтауымен өзінің менмен саяси мақсаттарын жүзеге асыруды қолға алды. АҚШ-ның Ауғанстан мен Ирандағы да мақсаттары осындай сипатта деген ойлар бар. Мысалы, Вашингтонды Ауғанстанның Каспий маңындағы Орталық Азия мемлекеттеріне жақындығы қызықтырады, сондай-ақ Түркменстаннан Ауғанстан және Пәкстан арқылы Үнді мұхитына шығатын газ құбырын салу идеясы да бар [2]. Сол себептен энергетикалық қауіпсіздік анықтамасы мәселесі мұқият зерттеуді қажет етеді.

Энергетикалық қауіпсіздік анықтамасындағы айырмашылықтар, бірінші кезекте, тараптар мүдделеріндегі өзгешеліктерімен байланысты. Бір мемлекет экспорттаушы болса, екіншісі – импорттаушы, яғни олардың мүдделері де әр түрлі. Мұнайды жеткізуші өнім бағасының жоғары болуын қаласа, тұтынушы төмен болуын қалайды.

Мәселен, Қытай және Үндістан үшін энергетикалық қауіпсіздік әлемдік нарықтардан жаңа тәуелділікке бейімделу икемділігін білдіреді. Ал Жапония үшін бұл ішкі ресурстар жеткіліксіздігін диверсификация, сауда және инвестициямен орын толтырумен байланысты. Сондай-ақ, Еуропада энергетикалық қауіпсіздік импортталушы табиғи газ бен мұнайды әртарапандыруды қалайша ұйымдас-

тыру мәселесімен байланысты болса, Ресейде ол стратегиялық ресурстар мен әлемдік нарыққа көмірсутегін жеткізетін құбырларға мемлекеттік бақылауды қалпына келтірумен дәлме-дәл келеді екен. Жалпы алғанда, импорттаушы-мемлекеттерде қауіпсіздік үздіксіз және тұрақты жеткізіп тұрумен байланысты болса, экспорттаушы-мемлекеттер үшін бұл сұраныс тұрақтылығы мен бағалардың ұзақ мерзімді орнықтылығын білдіреді [3].

Энергетикалық қауіпсіздік мәселесіне қатысты мемлекеттердің ұстанымдары ұлттық заңнамаларда бекітілген. Осыған қатысты өз көзқарастарын анық түрде Ресей, АҚШ және Еуропалық Одақ баяндады. Бірінші кезекте, осындай ресми құжаттарда бекітілген энергетикалық қауіпсіздік түсініктемесін келтіріп, мемлекеттердің бұл мәселеге қатысты ұстанымдарын келтірген жөн.

Ресей Федерациясының Қауіпсіздік Кеңесінің Экономикалық қауіпсіздік жөніндегі мекемелік комиссиясы шешімімен 1998 ж. 27 ақпанда қабылданған «Энергетикалық қауіпсіздік доктринасында» тұжырымдалған «энергетикалық қауіпсіздік» анықтамасын келтірейік: «Мемлекеттің энергетикалық қауіпсіздігі – қоғамның сыртқы не ішкі қауіптердің және экономикалық, әлеуметтік-саяси, табиғи, техногендік сипаттағы тұрақсыздандырушы факторлардың болуы жағдайында, сол факторлардың кері әсерлерін жою мен қалпына келтіру арқылы мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігінің қажетті деңгейін келесі жолдармен ұстап тұруға қабілетті жағдайы:

- қоғамның экономикалық және әлеуметтік базасының дамуына қажетті шараларды жасау;
- отын-энергетикалық кешенінің берік қызмет етуін, сондай-ақ оның өнімін тұтынушыларының кепілді энергиямен қамтылуын қамтамасыз ету;
- отын-энергетикалық ресурстардың қолданылу тиімділігін арттыру және мемлекет экономикасын ресурстарды үнемдеуші даму жолына көшуіне қажетті шаралар жасау;
- отын-энергетикалық ресурстардың экономикалық тұрғыдан дәйектелген экспортын жүзеге асыру және өткізу нарықтарын кеңейту;
- энергетика объектілерінің технологиялық және экологиялық қауіпсіздігін тиісті деңгейде ұстап тұру;

- ішкі және сыртқы интеграциялық байланыстарды нығайтып, энергетикалық саладағы халықаралық ынтымақтастықты кеңейту».

Ал «2030 ж. дейінгі Ресейдің энергетикалық стратегиясы» құжатында келесі анықтама берілді: «энергетикалық қауіпсіздік – мемлекеттің, оның азаматтарының, қоғамының, экономикасының отын-энергетикалық қамтылуына төнетін қауіптерден қорғаныста болу жағдайы» [4]. Ресейлік заңнамалардағы энергетикалық қауіпсіздік мәселесінің кең ауқымда қамтылуынан бұл мәселенің мемлекетке ерекше маңызды екенін байқауға болады. Ресей Федерациясының энергетикалық нарықта айтарлықтай рөл ойнайтынын ескере отырып, бұл мәселенің мемлекетке тікелей әсерін тигізетінінде еш күмән жоқ.

2005 ж. кейін АҚШ-да да бірқатар заңнамалық актілер қабылданады: мысалы, 2007 ж. «Энергетикалық тәуелсіздік пен қауіпсіздік жөніндегі заң». Ал Еуропалық комиссия энергетикалық қауіпсіздік мәселелері жөніндегі 2005-2006-жылдарға «Жасыл кітап» жариялады. Сондай-ақ, Еуропалық Энергетикалық хартияның да орны ерекше. Ол 1991 ж. желтоқсанда пайда болып, 1994 ж. желтоқсанда Энергетикалық хартияға Келісімнің қабылдануына түрткі болады. Оған сәйкес «энергетикалық қауіпсіздік» ұғымына экологиялық және техногендік қауіптерден қорғаныста болу, ядролық қауіпсіздікті жүзеге асыру, экономикалық дамуға еш кедергілердің болмауы сияқты қағидаларды қамтыды [5].

Осындай американдық және еуропалық құжаттарда көмірсутегінен тәуелділікті қысқартып, ұзақ мерзімді болашақта көмірсутексіз экономиканы құру идеялары бар [3]. Еуропалық Одақ тіпті энергетикалық қауіпсіздік анықтамасына өз ұстанымын білдіру мақсатымен осы ұғымға кіретін энергетикалық саясатының үш басты тірегін атап көрсетеді, олар – тиімділік, тұрақтылық және энергетикалық ресурстардың жеткізілуінің қауіпсіздігі. Ал Барак Обама АҚШ Президенті болып сайланғанға дейін бірнеше жыл бұрын «біз энергетикалық қауіпсіздікке қатысты ұлттық міндеткерлікті қажет етеміз және оны бекіту үшін Энергетикалық қауіпсіздік жөніндегі директорды тағайындауға тиіспіз» деген еді.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының заңнамасынан энергетикалық қауіпсіздік ұғымы-

ның анықтамасын келтіретін болсақ, ҚР Үкіметінің 2009 жылғы 29 маусымдағы N1002 Қаулысымен қабылданған "Энергия үнемдеу туралы" ҚР Заңының жобасында келесі анықтама бар: «энергетикалық қауіпсіздік – шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халықтың отын-энергетика ресурстарына қажеттіліктері қанағаттандырылатын сыртқы және ішкі жағдайларға қарамастан, тиісті ресурстармен, әлеуетпен және кепілдіктермен қамтамасыз етілген сыртқы және ішкі қауіптерден қорғалу жағдайы». Алайда бұл заң жобасы Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісінен ҚР Үкіметінің 2010 ж. 26 мамырдағы N473 Қаулысымен кері қайтарып алынды. Ал 2012 ж. 13 қаңтарда қабылданған ҚР "Энергия үнемдеу және энергетикалық тиімділікті арттыру жөніндегі" Заңында энергетикалық қауіпсіздік мәселесі мүлдем қозғалмаған.

Алайда оның орнына 2012 ж. 6 қаңтарда қабылданған ҚР «Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Заңында энергетикалық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бір бөлігі ретінде айтылып өтіледі. 22-бапта экономикалық қауіпсіздіктің энергетикалық қауіпсіздікті де қамтитындығына көңіл аударылған. Ал энергетикалық қауіпсіздіктің «мемлекет қоғам мен мемлекеттің энергия ресурстарына деген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін энергетикалық тәуелсіздік пен экономиканың жылу-энергетикалық, мұнай-газ және атом-энергетикалық кешендерінің орнықты дамуын қамтамасыз етуге қабілетті олардың нақты және ықтимал қауіп-қатерлерден қорғалу жай-күйін» білдіретіндігі жазылған [6].

Жалпы осы бірнеше мемлекеттердің заңнамасындағы энергетикалық қауіпсіздік түсініктемесін салыстырып, олардың ұқсас екендігіне көз жеткізуге болады. Яғни энергетикалық қауіпсіздік мемлекеттің, қоғамның энергетикалық секторына тиетін ішкі және сыртқы қауіптерден қорғаныста болу жағдайын білдіреді, сондай-ақ, экономикалық дамуына кедергі жасалынбау, ресурстардың лайықты сапада қолжетімді бағамен сатылу мәселелері қозғалған. Сондай-ақ, барлығына да ортақ қағида – энергетикалық ресурстармен қамтылу кепілдігі. Мемлекет импорттаушы болсын, экспорттаушы болсын – барлығы да энергетикалық ресурстарды қажет етеді.

Энергетикалық қауіпсіздік анықтамасы мәселесі жаһандық деңгейде түрлі халықаралық ұйымдар шеңберінде де қарастырылады. Мысалы, ХЭА энергетикалық қауіпсіздікті көлемі жағынан жеткілікті, берік және бағасы жағынан қолжетімді энергияға ие болумен түсіндірді. Сонымен қатар бұл салада мемлекеттер мүдделеріндегі айырмашылықтар да айтып өтіледі, яғни импорттаушы-мемлекеттер мен экспорттаушы-мемлекеттер үшін бұл ұғымның мағынасы екі бөлек. Импорттаушы-мемлекеттер үшін ол энергиямен қамтамасыз етілудің беріктілігін, ресурстар көздерінің диверсификациясын, импорттан тәуелділікті төмендету үшін жаңа технологияларды енгізуді білдірсе, экспорттаушы-мемлекеттер үшін ол инвестициялардың болуы және тиімді бағалармен стратегиялық нарықтарда нық бекінумен тең келеді. Бұл саладағы ХЭА қызметі 1991 ж. құрылған Халықаралық энергетикалық форумның көмегімен де толықтырылады. Форум шеңберінде энергетика мәселесі жан-жақты талқыланып, бірыңғай анықтама беру мәселесі де қозғалған.

Сондай-ақ, энергетикалық қауіпсіздік мәселелеріне НАТО да қызығушылығын білдірді. Бұл, өз кезегінде, Ресей сияқты кейбір мемлекеттердің наразылығын тудыруда. 2008 ж. Бухарестегі кездесуде ұйым мүшелері «Энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі НАТО рөлі» баяндамасын есепке алып, оның қағидалары 2010 ж. Лиссабондағы кездесуде де қайта бекітілді. «Қырғи-қабақ» соғыс кезінде энергетикалық қауіпсіздік ұғымы НАТО мүшелері үшін Солтүстікатлантикалық одақтың әскери күштерінің үздіксіз отынмен қамтамасыз етілуін білдірген, тіпті сол мақсатпен НАТО құбырларының жүйесі де құрылады [7]. Бүгінгі таңдағы жағдайлар мен жаңа қауіптердің пайда болуы ұйымның бұл мәселеге қатысты ұстанымдарын қайта қарастыруды талап етеді. «Одақтың әскери күштерінің үздіксіз отынмен қамтамасыз етілуі» анықтамасы енді НАТО үшін бүкіл энергетикалық қауіпсіздік мәселесін қамти алмайды, оған қоса ұйым бүгінгі таңда әскери блок ғана емес басқа да жан-жақты саяси мәселелермен айналысушы ұйымға айналып отыр.

Алайда еш халықаралық ұйымда, олардың құжаттарында нақты «энергетикалық қауіпсіздік» ұғымының анықтамасы табылған жоқ.

Олардың шеңберінде ұғымның ортақ анықтамасының болмауы таңғаларлық емес, өйткені соншалықты мүшелерінің мүдделерін қанағаттандыру мүмкіндігі өте төмен. Сонда да энергетикалық қауіпсіздік мәселесін шешудің ең тиімді тәсілі де осы халықаралық ұйымдар болып табылады. Бірақ жақын болашақта оның жүзеге асуы күмән тудыруда.

Энергетикалық қауіпсіздік анықтамасы мәселесіне қатысты түрлі авторлардың еңбектеріне сүйенетін болсақ, мұнда да ұғымның анықтамасындағы айырмашылықтарды көреміз. Мысалы, «Энергия және қауіпсіздік: жаңа сыртқысаяси стратегияға жол үстінде» атты еңбектің авторлары энергетикалық қауіпсіздікті былай түсіндіреді: «ол – ұлттық күш- қуаттың үдемелі дамуына қажетті энергетикалық ресурстармен қамтамасыз етілу. В.Вильсон атындағы Халықаралық ғылыми орталық президенті Ли Гамильтонның ойынша, энергетикалық қауіпсіздік – мемлекеттік қауіпсіздік саясатының маңыздылығы жағынан ұлттық қорғаныстан кейінгі екінші құрамдас бөлігі» [2].

Ал Кембридж энергетикалық зерттеулер ассоциациясының негізін салушы Дж. Станислоу энергетикалық қауіпсіздік ұғымының кеңейтілген мағынасы жөнінде келесідей пайымдайды: «ол ендігәрі тек мұнайдың жеткізілуінің кепілін ғана білдіріп қоймайды. Энергетикалық қауіпсіздік саяси, экологиялық және инфрақұрылымдық салалардағы қауіпсіздікті, сондай-ақ лаңкестік пен климаттық өзгерістер мәселелерін де қамтиды», ал ресейлік зерттеушілер В.И. Анненков пен Н.М. Лахтовскийдің мақаласында «энергетикалық қауіпсіздік» терминінің үш анықтамасы келтірілген:

«Энергетикалық қауіпсіздік – белгілі бір экономикалық жағдайларда қажетті энергия көлемі мен сапасының қолжетімді болуындағы сенімділік»;

«Энергетикалық қауіпсіздік – тұлға, қоғам және мемлекеттің өмірлік маңызы бар «энергетикалық мүдделерінің» ішкі және сыртқы қауіптерден қорғаныста болу жағдайы»;

«Энергетикалық қауіпсіздік – мемлекеттің, оның азаматтарының, қоғамының және экономикасының энергиядағы қажеттіліктеріндегі экономикалық тұрғыдан қолжетімді әрі лайықты сападағы отын- энергетикалық жанармаймен тапшылық қаупінен қалыпты

жағдай мен төтенше жағдайда қамтамасыз етудегі тапшылық пен тұтынушылардың отын-энергетикалық қамтамасыз етілуіндегі тұрақтылықтың бұзылуынан қорғаныста болу жағдайы» [8].

«Ұлттық қауіпсіздіктің жалпы теориясы» атты ресейлік оқулықта «энергетикалық қауіпсіздік «мемлекеттің тұрақты ілгері дамуын қамтамасыз ететін түрлі тіршілік әрекеті ортасындағы тұлға, қоғам және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерінің ішкі және сыртқы қауіптерден қорғалу жағдайы», -деп көрсетіледі. [9]. Алайда бұл анықтама тым абстрактілі сипатқа ие.

Кей авторлар энергетикалық қауіпсіздік анықтамасы мәселесін зерттеуде ұғымға ортақ анықтама беру емес, энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің нақты шараларын көрсетуді жөн көрген. Бұл тәсілдің де маңыздылығы зор, өйткені ол энергетикалық қауіпсіздік жөніндегі анық түсініктің қалыптасуына жәрдемдеседі. Біріншіден, нақты шараларды тармақтарға бөліп, кейін соның нәтижесінде «энергетикалық қауіпсіздік» ұғымының тиянақты анықтамасын шығару мүмкіндігі туады.

Мысалы, Кембридж энергетикалық зерттеулер ассоциациясының (CERA) төрағасы Д. Ергинның пайымдауынша, энергетикалық қауіпсіздікті қолдау үшін мемлекеттер бірнеше қағиданы ұстануы қажет. Біріншіден, 90 жыл бұрын Черчилль айтқандай: шикізат жеткізуді әртараптандыру. Бір экспорттаушы мемлекет тұрақсыздықты көрсетсе, басқа жеткізіп тұрушыға тезарада жүгінуге болады. Екіншіден, тұрақтылық: стратегиялық қорлардың болуы, жаңылыстарға жедел жауап беру, резервты электр қуаты, т.б. Үшіншіден, интеграцияны мойындау. Күн сайын 86 млн. баррельды тасымалдап, пайдаланатын күрделі әлемдік жүйені құрайтын бір ғана мұнай нарығы бар. Осы нарықтың тұрақтылығы тұтынушылар үшін қауіпсіздіктің басты қайнар көзі болып табылады. Оқшаулануға мүлдем жол жоқ. Төртіншіден, ақпарат маңыздылығы. Нарықтардың ұтымды қызмет етуіне жоғары сапалы ақпараттардың тигізетін әсері зор [10].

Мәселен, осы дұрыс ақпаратпен қамтамасыз ету саласында 2000 ж. алдыңғы қатарлы халықаралық ұйымдар – Азия-Тынықмұхиттық энергетикалық зерттеулер орталығы, ЕО

Статистикалық бюросы, Латынамерикалық энергетикалық ұйым, Халықаралық энергетикалық агенттік, ОПЕК және БҰҰ Статистикалық департаменті мұнайдың әлемдік қорлары жөніндегі ақпаратты жинаудың ортақ механизмін құруды ұсынады. Бұл бағдарлама 2003 ж. сәуірінен бастап ресми түрде Joint Oil Data Initiative атауына ие болып, ең сенімді ақпаратқа ие болуға жол береді [11].

Алайда Д. Ергиннің тұжырымдамасына қайтып келетін болсақ, оның қағидаларының тек импорттаушы-мемлекеттерге қатысты екендігі айқын байқалады. Шикізат көздерінің диверсификациясы, стратегиялық қорлар, жедел жауап беру – бұның барлығы тұтынушы-мемлекеттердің мүдделеріне жауап береді. Яғни бұл тұжырым да біржақты сипатқа ие және әмбебап анықтамаға жол бермейді.

Жалпы соңғы жылдары энергетикалық қауіпсіздікке қатысты тұтынушылардың өз түсінігі, қамсыздандырушылардың өз түсінігі қалыптасып, мүдделерінің нағыз қарама-қайшы келуінен олардың келісімге келуі мүмкін емес деген теория кең таралған. Яғни бұл екі тараптың осы ұғымға қатысты көзқарастары мүлдем басқа. Алайда тұтынушылардың энергоқауіпсіздігі мен оған қайшы келетін қамсыздандырушылардың бөлек энергоқауіпсіздігі жоқ – ол барлығына да ортақ болуы тиіс. Яғни энергетикалық қауіпсіздіктің ондаған түрлі анықтамасы болса да, олар бір мағынаны білдіруі керек және де сол мағынасында барлық тараптардың мүдделерінің қамтылуы басты міндет болып табылады. Егер мемлекеттер энергетикалық қауіпсіздікті жаһандық деңгейде орнатқысы келсе, олар ақырында бір ымыраға келуі тиіс.

Осыған қатысты Ресей Федерациясының бұрынғы сыртқы істер министрі Е.М. Примаковтың ойы келесідей: «Энергетикалық қауіпсіздік батыс өкілдері түсіндіретіндей

тек біржақты жеткізу кепілін ғана білдіріп қоймайды. Қауіпсіздік үш кепілмен қамтамасыз етілуі қажет: тұтынушы-мемлекеттер тарапынан сұраныстың болуы, өндіруші-мемлекеттердің тарапынан ресурстардың кепілді түрде жеткізілуі, территорияларынан осы ресурстар өтетін үшінші мемлекеттердің тарапынан сол ресурстардың тасымалдануының кепілі. Олардың барлығы жауапкершілікті бірдей көтереді және жаһандық энергетиканың үздіксіз қызмет етуіне теңдей жауап береді» [12].

Осылайша, энергетикалық қауіпсіздіктің ортақ анықтамасына келу әлі де мүмкін болмаса да, ортақ қағидалардың бар екендігін байқауға болады. Ең бастысы, энергетикалық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің маңызды құрамдас бір бөлігі болып табылады. Энергетикалық қатынастарға іліккен тараптардың барлығының бір мақсаты бар – энергетиканың қауіпсіздігінің кепілі, кепілді түрде ресурстармен қамтамасыз етілу. Сондай-ақ қолжетімді баға тек импорттаушы ғана емес, экспорттаушы мемлекетке де қажет. Жоғарыда айтылғандай, бағаның өсуі екі жаққа да кері әсерін тигізуі мүмкін. Ал мемлекеттің энергетикалық қауіпсіздігі оның азаматтарының, қоғамының сыртқы және ішкі қауіптерден қорғаныс жағдайында болуын білдіреді деуге де болады.

Импорттаушы-мемлекеттер мен экспорттаушы-мемлекеттердің екі бөлек энергоқауіпсіздік түсінігі жоқ, ол барлық тараптарға ортақ болуы тиіс. Энергетикалық қауіпсіздікті әлемдік деңгейде орнату үшін барлық тараптар ымыраға келуі тиіс. Тараптардың мүдделері ақырында ұқсас келеді, екеуі де энергетикасының қауіпсіздігінің кепілін, энергия көздерімен қамтамасыз етілуді қажет етеді. Сол себептен келешекте энергетикалық қауіпсіздік мәселесінің нақты бір мәмілеге келуі мүмкін жағдай болып табылады.

Литература

- 1 Перспективы развития мировой энергетики до 2020 г. / Доклад МЭА для заседания министров энергетики стран «восьмерки» в Москве 31 марта -1 апреля 1998 г.
- 2 Боровский Ю. Политизация мировой энергетики // Международные процессы, 2008, Том 6, №1(16). – <http://www.intertrends.ru/sixteenth/002.htm>
- 3 Денчев К. Мировая энергетическая безопасность: история и перспективы // Новая и новейшая история, №2. С. 39-58.
- 4 Проект Доктрины энергетической безопасности РФ. – Энергетическая политика, 1996, №2, С. 2-7.; Энергетическая стратегия России на период до 2030 г. Утверждена Распоряжением Правительства РФ от 13 ноября 2009 г. № 1715-р. – <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>

- 5 Европейская энергетическая хартия, принятая в Гааге в 1991 г. – http://bellona.ru/filearchive/fil_energy_charter_law.pdf;
Договор к Энергетической хартии, Лиссабон, 1994. – http://bellona.ru/filearchive/fil_ECT.pdf
- 6 «Энергия үнемдеу туралы» ҚР Заңының жобасы. – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P090001002>; Қазақстан Республикасының «Ұлттық қауіпсіздігі туралы» заңы. – <http://thenews.kz/2012/01/17/1014145.html>
- 7 Роль НАТО в обеспечении энергетической безопасности. – Официальный сайт НАТО. – http://www.nato.int/cps/ru/natolive/topics_49208.htm
- 8 В.И.Анненков., Н.М.Лахтовский. Энергетическая безопасность в условиях глобализации// Обозреватель. – 2010 – №1. С.37.
- 9 Общая теория национальной безопасности: учебник/ под общ. ред. А.А. Прохожева. – 2 изд. – Москва, 2005. – 344 с. (Учебники Российской академии государственной службы при Президенте РФ).
- 10 Ергин Д. Гарантировать энергетическую безопасность // Россия в глобальной политике. 2006, т. 4, №1. С. 59-60.
- 11 Мазур И.И. Глобальная энергетическая безопасность // Век глобализации. 2008, №1. С. 57-69.
- 12 Примаков Е.М. Мир без России? К чему ведет политическая близорукость. М., 2009, С. 148.

References

- 1 Perspektivy razvitiya mirovoi ekonomiki do 2020 g./ Doklad MEA dlya zasedaniya ministrov energetiki stran «vosmerki» v Moskve 31 marta- 1 aprelya 1998 g/
- 2 Borovskiy Y. Politizaciya mirovoi energetiki// Mezhdunarodnye processy, 2008, Tom 6, №1(16). – <http://www.intertrends.ru/sixteenth/002.htm>
- 3 Denchev K. Mirovaya energeticheskaya bezopasnost: istoriya I perspektivy// Novaya I noveyshaya istoriya, №2. S. 39- 58.
- 4 Proekt Doktriny energeticheskoy bezopasnosti RF. – Energeticheskaya politika, 1996, №2, S. 2-7.; Energeticheskaya strategiya Rossii na period do 2030 g. Utverzhdena Rasporyazheniem Pravitelstva RF ot 13 noyabrya 2009 g. №1715-p. – <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>
- 5 Evropeiskaya energeticheskaya hartiya, prinyataya v Gaage v 1991 g. – http://bellona.ru/filearchive/fil_energy_charter_law.pdf;
Dogovor k Energeticheskoi hartii, Lissabon, 1994. -http://bellona.ru/filearchive/fil_ECT.pdf
- 6 «Energiya unemdeu turaly» KR Zanyynyn zhobasy.- <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P090001002>;
Kazakhstan Respublikasynyn «Ultyk kauipsizdigi turaly» zany. – <http://thenews.kz/2012/01/17/1014145.html>
- 7 Rol NATO v obespechenii energeticheskoy bezopasnosti. – Oficialnyi sait NATO. – http://www.nato.int/cps/ru/natolive/topics_49208.htm
- 8 AnnenkovV.I., Lahtovskiy N.M.Energeticheskaya bezopasnost v usloviyah globalizacii/ // Obozrevatel. – 2010. – №1. – S. 36-47.
- 9 Obshaya teoriya nacionalnoy bezopasnosti: uchebnik/ pod obsh. red. A.A. Prohozheva. – 2 izd. – Moskva, 2005. – 344 s. (Uchebniki Rossiyskoy akademii gos. sluzhby pri Prezidente RF).
- 10 Ergin D. Garantirovat energeticheskuyu bezopasnost// Rossiya v globalnoi politike. 2006,t.4, №1. S.59-60.
- 11 Mazur I.I. Globalnaya energeticheskaya bezopasnost// Vek globalizacii. 2008, №1. S. 57-69.
- 12 Primakov E.M. Mir bez Rossii? K chemu vedet politicheskaya blizorukost. M., 2009, S. 148.